« ԱՍՏԻՒԶԻՒՐ »
ԱՄՍԱԳԻՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ ԹԵՐԹԻ
ԱՍՏԻՒԶԻՒՐ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ. Տարեկան 7 մէճիտիէ, վեցամսեայ 3½, եռամսեայ 2։ Արտասահման 40 ֆր. վեցամսեայ 20, եռամսեայ 10։ Թղթատարի դարձ մեր վրայ, դադ ի Բոսֆոր Լոքալէ։

ԲԻԶԱՆԴԻՈՆ

ՔԱՆ ՓԱՐԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ ՔԱՆ ՓԱՐԻ

ՏԷՐ ԵՒ ՏՆՕՐԷՆ
ԲԻԶԱՆԴ ՉԷՔՉԵԱՆ
Իդիսայ թերթին կ'ատարգրէ մի միայն
ՏԷՐ ԵՒ ՏՆՕՐԷՆՆ
Առ որ կ'ուղղուին ամէն գրութիւնք

PUZANTION
Journal Arménien Quotidien,
Politique, Financier et Littéraire
Directeur-Propriétaire
PUZANT KÉTCHIAN
Bab Aali Djaddéssi, No. 38.
CONSTANTINOPLE

Ա. ՏԱՐԻ Թիւ 268 | Կ. ՊՈԼԻՍ, ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, 1897 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 15/27 | 1 ՃԷՄԱԶԻ ԻԼ ԼԱՎԱԼ 1315 | 15 ԻԼՈՒԼ 1313 | Ա. ՏԱՐԻ Թիւն 268

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԼԵՋՈՒԻ ԽՈՆԴԻՐՆԵՐԸ

Կ'ևսենք թէ Տիկին Զապել Տօնէլեան այս օրերս հրապարակ կ'հանէ Աչխարհաբարի ֆերականութիւն մը, խնամով պատրաստած, գործակցութեամբ Հրանդ Ասատուրի եւ ըրնատարգ բանասէրին անունը լսել այսպիսի աչխատութեան մը առթիւ՝ բնաւ զարմանք չի պատճառեր մեզ։ Առաջին պատանեկութենէն ի վեր համոզուած աչխարհաբարեան մ'էր նա, և իր հաւատքին վրայ ինչուան վերջն հաստատ մնաց, բան մը զոր չատերու համար չենք կրնար ըսել։ Մանաւանդ Զապել Տօնէլեանի համար չենք կրնար երբեք այսպիսի բան մ'ըսել։ Մանօթ գրագիտուհիին անունը կարդալ իբրև հեղինակ Աչխարհաբարի ֆերականութեան մը երազել կաչայ միզ։ Տպանեւվեց տարի առաջուան Մոպէ օրաթերթը, կարգացող մը կաչկի՛ և չմեռ Անձնուէր պերճախօս պնդողանքը դիւրաթեան, որոյ հիմնադիրն ալ մնչական ատենադպրութեան ջի Օր. Զապել Թանճեան, հանդիսական պատճառ մը դրաբար նամակ մը գրած էր Ներսէս Պատրիարքին։ Աչխ-նեան Մոպէին մէջ հրատարակութեան ըրած գրաբարը դրեթէ ամենուն կ'հասկցուէր։ Այս պատրաստութիւն դրաբար բոլոր ժամանակիս ամէնէն երկարատեւ «Վեղուապայքարին», մինչեւ որ Մ. Չ. ընթերցողները ամէնքս ալ ծանօթ ենք և իրեն հմամոյն ինչ և դիւրաչարժ գրիչ մը։ Գարագաշեանէ սկսեալ մինչեւ գրաբարի յետին դասատուն, անվերջանալի պիտակներ լեզուական պաշտպանելով «մեր նախնեաց անմահ լեզուին» անհնարարելի ինքնութիւնը, իր յաւիտենական երկաթագրութիւնն որով այսօր ալ կընանք գտնել իրեն «դիւանական լեզուն» գործածել զայն, ապանելով լաւագոյնին Գարագաշեան մինչեւ իսկ հարցում մը կ'ընէ թէ «մենք ինչ կ'արժէք, եթէ այսօր գրաբար թերթ մը հանենք» գոնէ Մոպէի չափ պիտի կրնայինք»։ Ասոր վրայ, Գարագաշեան և Գուրգէն Պէյեան Գարագիւնին սկսան հրապարակել։ Աչխատութիւն մը կ'ըսեն, ի գլուխ աչխարհաբարեանց, թէ դրագարն ունի ձեւեր որ անդրադարձ կորած են ժողովրդային գործածութեան համար։ Թէ լեզուներու ծնունդ, կեանք և մահուան օրէնք մը կայ, և թէ այս ամուր գրականութեան պաշտօնն է՝ ըստ կարի մաքուր լեզու մը գործածելով հանդերձ՝ ամէն բանէ առաջ հասկնալի ըլլալ ժողովրդին։ Այնպէս կ'ըսէր թէ երկու կողմէն ոք համոզուած վախեց այլ ատեն։

Բայց հիմնարար, գրագիտական, չի՛ նչ, պարկեչտ գրպտիացները մի՛ վհատիր դանելու։ Անոնք մի՛ կը պղտարերին, և ամէնէն անանկակը կերպերով։ Տան և մեզ տարիներ ի վեր գրաբարի և աչխարհաբարի խնդրոյն մէջ նկատած ընթացքով եւ մանրակրկիտ վիճաբանութիւն մը ալ տեղի չտենգաւ։ Երբ Հայկեան եւս աչխարհաբարը պաշտպանելու, գաղը չահուած էր արդէն, և Հայենիքի խմբագիրները «բաց Թողած դուռները կ'խորագակէին»։ Դրաբարի ճն ուժեղ, ճն հմանկրելի յատկութիւնը վաղաւորագրեր, չբիզապես անցած էր հանգստան գանակին մէջ։ Անձանի Գաղղիացիին պէս, «կ'այբեր ինչ որ պաշտած էր, և կ'պաշտէր ինչ որ այրած էր»։ Մենք նոր երեւոյթ մը եղաւ մեր նոր դրականութեան համար։ Անոնք որ կ'նչէին թէ աչխարհաբարն այնքան անիրող և այնքան ազուր գրող դրագիտուհին ուրիչ մեկը չէր բայց եթէ նախկին Ասէտուր, էին կրնար իրենց զարմանքը զսպել։ Մենք, ինքնաբերաբար, իր ընթերցողներուն, իր ուսումնասիրութիւններուն բերմամբ ի վերոյ եկած յանգած էր նորն եզրակացութեան զոր տարիներով առաջ Աչխատ կ'պաչտպանէր իբրև միակ բանաւոր լուծումը լեզուի խնդրոյն — Գրաբարն ասնել, աշխարհաբարը տեղ Արեւակ և ոտանաւոր աչխարհաբար գրուածներու գեղեցիկ չարք մը ի յոյս բերելէ ետքն հանդէսներուն եւ օրաթերթերու մէջ, Սեպ. Ձեռնարկեր է Ժողովրդեան զանկեներուն սովրեցնել քերականական գաղտնիքներն այն լեզուին որ այնքան ճկուն ձեւեր կ'առնու իր գրչին տակ։ Մեզ կ'ըսեն թէ աւելի ընդարձակ հատորի մը կ'վերապահէ աւելի բանասիրական ոճով բացատրել աչխարհաբարի կանոններն, որք թերեւս գրաբարի խրթնաբանութիւններուն չենն հատասրիր, բայց կարծածնին չատ դիւրին ալ չեն։ Զենք կրնար այժմէն դատաստան ընել Զապել Տօնէլեանի և Հրանդ Ասատուրի աչխատութեան արդիւնքին վրայ, զոր անչուշտ հետաքրքիր ուշադրութեամբ պիտի քրնեն ամէն քանիք որ սեղակ են Աչխարհաբարի ինդան ինդրութիւնին ի վեր աչխարհաբարն քերականութիւնն մը տարու հատար եղած փորձերուն միասին իրենց ժամանակին նչան մը և իրրեւ աչխարհաբարի դպրոցի յաջողութեան վճռական ազդայոյց մը կ'ուղենք այսօր մատնանչ ընել աչխարհաբարի քերականութեան մի յօրինուած այնպիսի ախոյեանի ձեռամբ որ կ'պնդրվել լեզուի միակ կարգ զի կանոնն և միակ չնորհն հաստատ դրաբարի մէջ կրնալինք գտնել։ Ժողովրդային կրթութեան և իմաստական մշակութեան գործ է որ կը յաղթէ աչխարհաբարչ հնար և լմեր պէտ 16 տարի առաջուան Մոպէին ցրիւանդին մեծ է ճեռնարկութիւնը, բայց մեր այն ժամանակուան ընթերցողներ անչուշտ դժգոհ պիտի չըլլան հանանանալով որ ամուլ դատ մը չենք ընդգրկած։

ԵՐԿԱԹԳՐՈՂԻՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՀԱՅԱՒԱԿԱՆՆԵՐՆ ԴԱՆԳԱՏՆԵՐԸ

Հայոց-Փոչա-Իզմիրի գիծն երբ այժմու գերման Ընկերութեան ձանձնուեցաւ և այ վերջինն ալ Իզմիրէն դէպ Փոքր Ասիա երկաթգիծը տիրանալու կսկծոտ Իզմիրի ժողովուրդը հրապարակ էր ինչ քաղաքն առեղծուածային կերպով մը կ'ուզէ ընդարձակել և տեղ կ'ուզէն, ասկայն ան իր չգոյէ պարապ գեան։ Ընկ. ը Տէրինճէ ցոյց կուտայ, Իզմիրի մէջ այլ եւս տեղ չունենալն յայտնելով։

Բանի մը տարի առաջ տեղւոյս թաղականական ժողովը կայսրանի հիւպատոսին ծայրը գնին դէպ ի ծովուն կողմը քարիւղի համար քարուկիր մեծութեանց մը կառուցած էր 900 ոսկի ծախքով, որուն մէկ կողմը ծովն է, իսկ միւս կողմը գիծն։ այդ մեծութեանցի չինութիւնն ապօրինի եղած էր նոյն տեղի ժողովին անդիմադրութեամբը, վասն զի ցամաքի հետ հաղորդակցող ուղղակի ճամբայ մը չունենալով, անգործածելիութեան մատնուած էր չինուելէն ի վեր։ այժմ յանկարծ նկատելով, այժմեան թաղականական ժողովը այդ չէնքը վաճառելու ձեռնարկած է, և Ընկերութիւնը թէև ոչ արկութեան մտեր է գնելու համար, սակայն համաձայնութիւն չէ գոյացեր ու յետաձգուեր է։ յիշեալ չէնքն Ընկերութեան միանգամայն վաճառականաց համար խիստ կարեւոր է իր ընդարձակութեամբ, քանի որ կրնայ պարունակել 10-15.000 պարկ նպոյնպէս կ'իմանամ թէ կայսրանի ճիչտ դէմ քարուղարձակ պարտէզ մը զոր առաջ 2-300 ոսկիի գնած էր այժմու տէրը, հիմա վաճառականի մը կողմէ 800 ոսկիի գնուիլ ուղուեր է, բայց չէ յաջողած գնել. քանի որ Փոքր Ասիոյ արմատը կարեւորութիւն կ'ընծայեն Պոլսոյ և Եւրոպական հրապարակներու համար. օտարազգիներ կուգան Փոքր Ասիոյ հրապարակը կ'լենան, և ընդհանրապէս կ'յաջողին. մեք Հայերս անոնց վրայ առաւելութիւններ ալ ունինք, ինչպէս իբրեւ բնիկ Թուրքիոյ գիտենք և ուսումնասիրած ենք բան բաւականին Փոքր Ասիոյ հետ գործելու եղանակը, քանի որ Փոքր-Ասիոյ արմատաց կարեւոր հրապարակներուն վրայ առ հասարակ Հայեր են որ կը գործեն այդ ճիւղին վրայ և ի վերոյ առ ի չգոյէ հայ վաճառականի, կ'նարկայրին օտարազգիներու ծախել իրենց մեծաթ ապրանքը վակօի հաչուով։ եթէ գտնուին հայ գրամատերներ և վաճառականներ որ չարուճակ զբաղին արմատաց վաճառականութեամբ, վստահ թող լինին թէ Փոքր Ասիոյ բոլոր հայ գործողներ իրենց համար նախապատուութիւն պիտի տան, մերժելով օտարազգիներու ղիտումները։

*** Տարւոյս բերքն հոս և չրկականեր մինչեւ ի Պրիչճիկ, դարի եւ ցորեն, աբրատ են. այսու տեղական սպառման անբաւական նկատուած է։ Գարիի քանակութիւնը թէեւ չատ, բայց տեսակի մասին հատիկներն այնչափ լեցուն չեն և % 5—60 դեղնոտ են երկաթուղով հասած գարիներն առ հասարակ, ինչ որ նախապա չի բաներ, քանի որ ճերմակ գարին յարգի կ'սեպէ։ Հրապարակիս իւած երկրորդական ապրանքներու հին օրան ոսկեդրամ 28 փրչ. վրայ գործ կ'ըլլայ, առաջին տեսակի վրայ գնո գործ եղած չէ, 30—31 փրչ. գին կ'ուզուի։ Ծորենի քանակութիւնը խիստ աւելի է անցեալ տարիէն, տեսակն ալ գոհացուցիչ է։ Այս չաբթու հրապարակիս վրայ ծախուեցաւ կակուղ ճերմակ 40 փրչ. ի, այդ գներով խնդրանք չատ կայ։ կարծր 40—41 փրչ. կ'պահանջուի, եւ գործ ալ չեղաւ այս տեսակին վրայ։ խառնուրդ 38—39 փրչ. ծախուեցաւ փոքր քանակութեամբ Հրապարակի անոս սամսունի փոխադրութեանց պատճառաւ վաճառականք չեն համաձակիր մեծաքանակ ապրանք առնել։ Հրապարակին վրայ ոչ եւրոպացին կ'ուզէ այս տարի արմատաց համար, եւ կ'փոխուի որ գները աւելին բարձրանան, որովհետեւ մըրցողները չատ են այս տարի։ Բուամիլիէ չատ մը հրայ վաճառականներ գացած են ներսերն, որք մինչ հիմա կուտայ ու յետոյ բազուկը վար կ'իջեցնէ ու կամաց կամաց կ'քաչուի։ Աս մէկողմէն, գլուխը փայլուկ գագրած է, եւ առանց դէմքի մարմին մը միայն կ'տեսնեն հանդիսականները։ Պարանոցն ալ քիչ քիչ կը մեծնայ։ Հասակը կտոր կտոր կ'ըլլայ եւ յետոյ ձեւերն հետզհետէ կ'անդրանան։ երեւոյթը կ'անհետի, ներկանուրն ապշութեանը մէջտեղ։ Ու ահա սրահին մէջ կ'երեւայ լուսափայլ հսկայ փոնջ մը կապոյտ պանդոլով մը, որուն վրայ կ'կարդացուի «Ք. Ճառագայթներ»։ Ելեկտրական լոյսը կ'փայլի եւ սրահը չքեղ կերպով կ'լուսաւորէ։ Տան տէրն ուզի վրայ է եւ կ'բսէ հիւրերուն—«լմնցաւ», ու, ժպտելով կը կրկնէ թէ իրենց տեսած եղելութիւնէն ոչ թէ ոգեհարցութեան, այլ պարզապէս Ք. Ճառագայթներուն այս յատկութիւնը գտնողը Մ. Բատիկէ է, վերև պատմուած լուսափայլ ներկայացումին կազմակերպողը։ Այն գործիքն որ Ճառագայթներ արտադրելու պաշտօնն ունի, ծածկուած է չատ մը սեւ քղերու ետին, անանկ որ մարդ բնաւ չի կրնար գուչակել անոր գոյութիւնը։ Եւ սակայն բոլոր քղերուն մէջէն Ճառագայթները կ'անցնին ու կ'երթան լուսաւորել ապակիէ առարկաները։ զանոնք բռնող ու պատցնող ձեռքը բացարձակապէս անտեսանելի մնալով մեր մէջ։

Հետաքրքրութիւն արթնցնելու համար մարդ կրնայ այս երեւոյթներն առաջ բերել եւ յուզումներու սրտառուչ բարեկամներուն բնագիտական զբօսնդող դաս մը տալ. միայն թէ հարկ է ճարտարութեամբ պատցնել առարկաներն հանդիսականներուն առջեւ։

Ս. Ռ. ԶԻՄՄԼԻՔԵԱՆ

ԹԻԶՊՈՐԻ ԴԱՏԸ

Այս անագին և կնճռոտ գատ, որ ըստ նմանը տեսնուած չէ ցարդ, նոր ձեւով եւ բոլորովին անլուր կերպով կ'սպառնայ գարձեալ անգլ. գատաստանները զբաղեցնելու։

Կ'ըսուի թէ Սըր Ռոճէր-Զարլըս Տուկթի Թիչպորն՝ որ ծովամոյն կորուսած կ'համարուէր ցողջ առողջ կ'ապրի և մօտ օրերս պիտի գայ իր հօրեղբօր ամբաւ հարստութիւնէն ունեցած իրաւունքը պահանջելու։ Բայց չատ մը ընթերցողք թերեւս չեն գիտեր ինչ է այս գատ որ 30 տարի առաջ այնչափ մեծ աղմուկ հանեց։ պէտք է որ համառօտիւ պատմենք խնդրոյն կէտերը, թէպէտ աւելի վիպական թերթօնի մը կ'վայելէ։

Թիչպորն ընտանիքն Անգլիոյ ազնչկեն հարուստ ընտանիքներէ մին էր։ 1852ին Սըր Տուկթի Թիչպորն ուներ տարեկան միլիոնէ աւելի ջներ, և արուզաւակ չունենալուն, իր եղբայրը, Շէյմս Թիչպորն ժառանգած էր։ Սա Մը։ Սէյմուրի մէկ աղչկան հետ կարգուած էր եւ երկու զաւակ գնեցած էր Ռոճէր և Ասկէլ։ Ռոճէր 1830ին ծնաւ։ Փոքր եւ աչխատասէր ըլլալով, լաւ ուսմունք առաւ, թէպէտ բնաւ թեամբ քիչ մ'այլանդակ էր։ Բարիզ կաւ, պուլվարն յաճախեց, Անգլիա գարձաւ եւ տեղական ատիճանով զինուորական ասպարէզը մտաւ, բայց երեք տարի ծառայելէ վերջ ճանճրացնալով զրահազգեստը, և երկար ուղեւորութիւն մ'ըրաւ։

1853 Ցոս·ին Հարաւային Ամերիկա կ'գտնուէր։ Քանի մ'ամիս վերջն 1854 Փետր·ին հօրեղբայրը մեռաւ, և որովհետեւ ժառանգութիւնն իր հօր անցած էր, և կ'յուսար մօրեղբօրն ազգկան հետ ամօանանալ, որու ժեռքն իրեն մեծած էին ատենօք, Ռիօ-նեչրօք Լա Պլատա անուամբ նաւով ճամրայ ելաւ։ Մեկնելէն վեց օր վերջը նաեւ ընկղմեցաւ, և երեք չլսուեցաւ թէ ուղեւոր մ'ազատած ըլլայ։ Ռոճէր մեռած կ'կարծուէր։ Հետեւա-

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԱՒԱԹՈՒՐԹԸ

Ե՛ւ ո՛րքան ինձ ծանր է գրել այս տողերը, որոնցով ես ստիպուած եմ ընդդիմանալ մեր ազգի ամենասիրելի զաւակներից մէկին, որի անունը ամենայն սրտագութ հայի սրտում ջերմ արձագանք է գտնում, որի անունը ամենայն հայ մարդու շրթունքներից չի պակսում, որի անունը ամենայն հայ մարդ յարգանքով է արտասանում, որի անունը ամենայն հայ մարդ սիրով է յիշում, որի անունը ամենայն հայ մարդ ակնածանքով է կրկնում, որի անունը ամենայն հայ մարդ հպարտութեամբ է տալիս իր զաւակներին, որի անունը ամենայն հայ մարդ ուզում է, որ իր զաւակները կրեն

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ
ՀՈՂԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ԱՐՈՒԵՍՏՆԵՐՈՒ
ՀԱՄԱՐ ՀԱՏՈՒԿ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ՇՆՈՐՀ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ
ՀՈՂԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ԱՐՈՒԵՍՏՆԵՐՈՒ
ՀԱՄԱՐ ՀԱՏՈՒԿ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ՇՆՈՐՀ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ
ՀՈՂԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ԱՐՈՒԵՍՏՆԵՐՈՒ
ՀԱՄԱՐ ՀԱՏՈՒԿ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ՇՆՈՐՀ